

DİLİN DÖRT ATLISINDAN TÜRKÇE'YE ARMAĞANLAR

OĞUZ ATAY'DA KARNAVALCILIK

(29-30-31 Mayıs 2014 tarihinde Kastamonu'da yapılan Paflagonya Edebiyat Günleri'nde Alper Akçam konuşması girişi... "Dilin Dört Atlısı'ndan Türkçe'ye Armağanlar", Vüs'at O. Bener, Bilge Karasu, Leyla Erbil, Oğuz Atay'la ilgili hazırlamakta olduğu kitabın adıdır)

Wittgenstein, Dil Felsefesi konusundaki yapıtlarıyla 20. Yüzyılın en önemli filozofları arasında yer alır. Onun Felsefi Araştırmalar'la başlayan olgunluk dönemi anlayışının temel kavramı "dil oyunları"ydı. Dille yaşam ve anlam arasındaki bağlantıyı "oyuna katılma" olarak tanımlayan Wittgenstein'e ait bu bakış açısıyla, insan türünü "homo ludens" (oynayan yaratık) olarak adlandıran Hollandalı tarihçi Huizinga'nın yorumu, birbirini perçinleyen bir bütünlük oluşturuyor gibidir.

"Dilin Dört Atlısı" diye adlandırdığım Vüs'at O. Bener, Bilge Karasu, Leyla Erbil, Oğuz Atay'ın dil çabalarını, dil oyunculuklarını bir bozma oyunu olduğu kadar bir yeniden yaratma, yeni tohumlar saçma uğraşı olarak da tanımlayabiliriz. "Dilin Dört Atlısı"nda grotesk, dilin kendisidir artık... Tek merkezli, holding kültürlü, radyolu, televizyonlu, AVMLi, iki tarafı engelli yollarla donanmış, inanç istismarcısı egemen dile karşı grotesk bir dille direnmek ve hayatın çoğulluğuna, değişimine ilişkin umutları yaşatmayı dile görev biçmek... Rönesans kültüründe, Dostoyevski çoksesli romanında hayata ilişkin imgeler ve düşünce dünyasında kurulan grotesk çatı, "Dilin Dört Atlısı"nda dilin üzerini örter; dil, emperyalist – Şarkiyatçı kültürün sıkıştırdığı birey için bir sığınma evi, bir oksijen çadırı olur.

Yeryüzünü sarmakta olan tekil karanlıklara karşı Dilin Dört Atlısı adına Bilge Karasu "Gece"de konuşur: "*Karanlığın içinde şimdilik yaşamını sürdürebilirmiş gibi görünen tek şey, daha önce söyledik, dil...*" (Gece, s 22) Bilge Karasu'nun anlatıcı oyunları bulandırdığı dil sularında Oğuz Atay hayat oyuncusu kahramanlarıyla imge avcılığına çıkar... Oğuz Atay metinlerinde oyunla yaşam arasındaki sınır çizgileri tamamen ortadan kalkmıştır.

Oyunun dışında kalan yaşam gerçeğini "Tehlikeli Oyunlar"ın kahramanı Hikmet, "*başkalarının bize uygulamaya çalıştığı tatsız bir ölçüdür*" diye açıklar. Bu ölçünün birimi ise insandır. (s 109) Hüsamettin Albay'a göre, "*Oyunlar gerçeğin en güzel*

yorumlarıdır. Bizim gerçek dediğimiz şey de bazı güçlükler yüzünden iyi oynanamayan oyunlardır” (s 408)

Dilin Dört Atlısı'nın tüm metinleri, anlatıcısını, parodiyi kullanan kalemi de kapsayan bir genişlik içerir. *“Karnaval gülüşü, tüm halkın gülüşüdür. İkincisi, ufku evrenselidir; karnavala katılan katılmayan herkese yönelen bir gülüştür. (...)* (M. Bahtin, Rabelais ve Dünyası, s 38-39)

Dilin Dört Atlısı'nın en oyuncu üyesi diyebileceğimiz Oğuz Atay'ın iki büyük roman kahramanının soyadları “Özben” ve “Benol”dur. Her iki romanda da varoluşçu bir oyunla, düşünle yaşam arasındaki oyun çizgisinde yürüyen kahramanlar, yalpalamalar, değişimler yaşayıp oyunla başlayıp oyunla biten halkayı kapatmaktadır.

Tutunamayanlar'ın, Tehlikeli Oyunlar'ın kahramanları intihar ederek tamamlamışlardır yaşamlarını. “Oyunlarda Yaşayanlar”ın kahramanı Coşkun Ermiş de ölerek çıkar sahneden. Coşkun Ermiş, hayatın kendisine dayattığında değil, oyununda kalacaktır. Karısı Cemile, *“oyunlarla geçirecek zaman yok”* dese de, O, *“(...) biz oyun yazmıyoruz, biz yaşıyoruz oyunları yazarken”* diyecektir.

Sonrası merak edilmemeli, oyunun büyüsü bozulmamalıdır. Ne aranacaksa, yaşamla oyun arasındaki o karmaşık ilişkiyi çoğaltmaya çalışan metinde “kozmetik zaman” ve “uzam kuyusu”nda aranmalıdır.

Oğuz Atay, dil oyunculuğunda yeni kavram ve terimler üreterek yerini alır. Hayata ilişkin grotesk tasarımların yer aldığı bu kurmaca terimler, hayali birer kurumu da temsil ederler. “Hayatın Koordinatları Projesi”, “Ruhsal Gerçekler Bankası”, “Aşk Sağlığı Enstitüsü”, “Aşk Sanat Okulu”, “Acıma Bankası”, “Merhamet Bankası”...

Dilin Dört atlısının yapıtlarında birbirlerine yapılmış göndermeler ve anmalar yer alır. Oğuz Atay'ın “Korkuyu Beklerken” adlı öyküsünde, öykü kişisine bir tarikattan gelmiş, bilinmedik bir dille yazılmış uyarı mektubunda yer alan ve “Dikkat” anlamında anlaşılan “Norgunk” sözcüğü, Vüs'at O Bener hakkında yazılmış yazıların toplandığı bir kitabı basan yayınevinin adına dönüşür. Leyla Erbil'in “şey” sözcüğü Arapça kökenli olduğu için kullandığını söylediği “nen” de, Oğuz Atay tarafından Tutunamayanlar'da kullanılır. (Tutunamayanlar, s 198)

Oğuz Atay günlüğünde 6 Ağustos 1970 tarihli notta, *“kitabı bitirdim (...)* *düzeltilmeliyim. Vüs'atı bekliyorum”* notunu görürüz (O. Atay, Günlük, s 12). Bitirmiş olan kitap Tutunamayanlar'dır.

Bener'den başlayarak Atay'a kadar, 50 kuşağı yazarlarında, politik ve güncel sorunlar metin içinde kendine öyle ya da böyle yer bulmuştur. Egemen politika ve kültüre karşı parodinin önde olduğu metinlerde iflah olmaz bir muhalif duruşun varlığı açıkça görülür... O kuşak, yakın çağ edebiyatımızın en önemli sorunlarından olan, ülke gerçekliğini önemsemeyen, kendisini Batılı bir bakış açısıyla kendi egzotik toplumunu deşifre etmeye çalışan bir sanatçı konumunda görme böbürlenmesine hiçbir zaman düşmemiştir. Günümüz gösteri toplumunun baş tacı popüler edebiyatta gördüğümüz Ortaçağ özentili, vocation temeline dayalı imgelerin öne çıkarıldığı, güncel yaşamın sorgulanmadığı tarza baktığımızda, dilin dört atısının toplumsal sorumluluklar ve aydın duyarlılığı bakımından günümüz edebiyatçılarının çok önünde oldukları çok açıktır. Bugünün edebiyatı, tüm kültürel ve estetik sistem gereksinimlerinin yerini dolduran televizyonlar aracılığıyla, sanat ve edebiyatın değil, ün ve para delisi yazar egemenlerin hizmetine girmiş gibidir:

Oğuz Atay, sistemin bireyi toplumun gerisine iten koşullarına karşı eleştirel bir tutumla yaklaşırken kendisine dil olanaklarını açmış Cumhuriyet ve toplumu modernleşme yolunda götürmeye çalışan olumlu adımlara karşı da saygın bir tutum içinde olmayı da ihmal etmemiştir. "Bir Bilim Adamının Romanı"nda anlatıcı profesörün dilinden Cumhuriyet ilk yıllarındaki düşünce atmosferine övgüler gönderir. Hocası Mustafa İnan'ın Demokrat Parti'nin baskıcı yönetimine karşı üniversitede başlayan özgürlükçü harekete ilgisini aktarır...

Oğuz Atay'ın Eylembilim için aldığı notlar arasında önemli işaretler verir. *"Bu çaba bana çok anlamlı görünmüyorsa da bütün günümü aynı sonuçsuz düşüncelerle geçirmekten daha yararlı olabilir. Üstelik 'Eylembilim'in belki Türkiye için -iyi yazılırsa- bir şeyler ifade etmesi mümkün olabilir."* (O. Atay, Günlük, s 276).

Oğuz Atay, günlüğünde halk kültürü ile Osmanlı kültürünü karşılaştırır. *"Bugün Saray dili yaşamadığı halde, halkın dili yeni düzen için esas oldu. Hiçbir ülkenin resmi dili, fermanların Osmanlıcası kadar insanların anlayamayacağı bir biçime sokulmamıştır. (...) Divan şiiri her türlü eleştiriye kapalıdır. Düşünce her türlü eleştiriye kapalıdır, felsefe yoktur. Tek felsefe bireyin yok oluşudur; vahdeti vucut'dur."* (Oğuz Atay, Günlük, s 92) Batı kültürü içinde doğup büyümüş sayabileceğimiz Oğuz Atay'ın Cumhuriyet ve halk kültürü konusunda söyledikleri, 20. Yüzyıl sonu, 21. Yüzyıl başında koro halinde Cumhuriyet karşıtı bir kampanyaya katılmış kimi aydınlar için bir

utanç belgesi olarak anılacak değerdedir. *“Türk’ kelimesi, Osmanlı Devletinde yüzyıllar boyunca aşağılayıcı bir deyim olarak kullanıldığı halde, sonunda bu devlete Türkiye Cumhuriyeti sahip çıkmıştır. Ayrıca, birkaç kafatası meraklısının dışında bu Türk, ‘Turan’ ülkesinin değil, Anadolu insanı olarak önem kazanmıştır.”* (Oğuz Atay, Günlük, s 96)

Atay metinlerinin ana düzlemi olan oyunculuk, kendi kulisini de herkese açık tutarak aynalar dünyasını iyice çoğaltmış olur. Hayatın nerede bittiği, metindeki oyunun nerede başladığı belli değildir. Metin, kendi yazılış ve oyunlaşma sürecini açık ederken, hayatı da oyunlaştırmıştır.

Kahramanı Coşkun’un ağzından seslenir Oğuz Atay: *“İnsanlar arasındaki engelleri kaldıralım, bütün oyunları birlikte oynayalım, birlikte seyredelim, kendimize isimler vermeyelim, yaptığımız işlerle varolalım, bunun dışında kalan bütün sahte ünvanları, kurumları, insanın kendini üstün bir şey saymasına yol açan düzenleri yok sayalım...”* (Oyunlarda Yaşayanlar, s 37)

Bu tutum, tam da Octavio Paz’ın Fiesta, Mihail Bahtin’in karnavalcı yaşam ve roman tanımıyla örtüşmektedir. (...) *Seyirci ile oyuncu, yönetici ile yönetilenler arasındaki sınır kuleleli kalkar. Fiesta’ya herkes katılır ve bırakır kendini onun sarıp sarmalayan akışına. Havası, anlamı, özelliği ne olursa olsun, Fiesta koşulsuz katılımdır ve bu niteliği onu bütün öteki törenlerden ve toplumsal olgulardan ayırır.* (Octavio Paz, Yalnızlık Dolambacı, s 55-56-57). *“Karnaval, sahneye çıkılmaksızın ve icracılarla izleyiciler arasında bir ayırım yapılmaksızın gerçekleşen bir törendir. Karnavalda herkes etkin bir katılımcıdır, karnaval edimine herkes katılır. Karnaval izlenmez, hatta daha doğru bir dille icra bile edilmez; katılımcıları karnavalın içinde yaşarlar(...)* (M. Bahtin, Karnavaldan Romana, Dostoyevski Poetikasının Sorunları, s 184)

Oğuz Atay Metinlerindeki karnavalcılık Tutunamayanlar’ın Selim Işık’ın Hitler’le birlikte olduğu uçağın evin balkonun konmasıyla başlayan hayali tarih oyunu ile “Tehlikeli Oyunlar”ın parodik “Son Yemeği”nde ve yarım bedenli insanların spor karşılaşmasıyla başlayıp arabesk bir Pazar şamatasıyla kapanan bölümde doruğa çıkar.

Oğuz Atay’ın tüm metinlerde parodileştirilmiş türlerin yan yana dizildiği gözlenir. Şiirden nutka, mektuptan tekerlemeye, akla gelen tüm yazılı ve sözlü türler kakafonik bir düzlem üzerinde buluşmuş, hayatın gerçeğini aramaktadır.

Sayfalar boyu sıralanan uyduruk kitap adları ile bir edebiyat groteski, kitaplar karnavalı oluşturulmuştur. “Cemiyeti Yükselten Eserler”, “İnkilâp Cinsleri ve Cinsel İnkilâp”, “Turgut Reis’in Malta Seferi”, Parma Manastırı”, “Kağrı Gıcirtısı: Milli Roman”, “Evlilik ve Cinsel Hayatta Aşırı Uçların Zararları”, “Hamlet”, “İblis”, “İnek”... .. Oyun içinde ikişer kırılmayla yeni açılmalar oluşur; oyun içindeki oyun, bir kahramanın kendi iç benliğinde üçüncü bir oyun perdesine açılır. “Oyunlarda Yaşayanlar”ın sahne gerisinde farklı bir sahne perdesi, onun arkasında da farklı ve yeni bir perde vardır. Her sahne kendi oyununu oynamaktadır. Bir kahraman yeri gelir aynı metni paylaştığı bir kahramanı oynamaya, onun adına konuşmaya başlar. Sahnelerden birindeki konuşma başka bir sahneye aktarılmış olur.

Oğuz Atay, “Az gelişmiş ülkenin fakir kültür mirası”nı bütünüyle kavrayıp derinliklerinde yitip gittiğimiz Batı kültür mirası içinde yan yana ve karşı karşıya duruşları sağlayarak kendine özgü yeni bir biçem, ayrı bir dil ardındadır. Bu dil, çoksesli, çok renkli, çok dokunaklı, ama hepsinden önce çok uygunsuz, tuhaf, gülmecelerle donatılmış bir “*kendini alaya alıp kendine gülme dili*”dir; biraz da kasvete uzanan, tutunamamış olmanın verdiği umursamamayı da içeren buruk bir dil...

Aslında, “Karagöz olmak istemeyen” ama basbayağı bir Karagöz olandır O! Hacivat’ını da kendisi yaratan yeni bir Karagöz ama...

Atay, James Joyce’un Batı kültürü içinde toparlayıp karakterlerinin bilinçlerinde dağıttığı, iç içe geçirdiği, yan yana koyduğu öğelerin karşısına Batı kültürünün yanında “az gelişmiş ülke”nin Doğu kültürel öğelerini de yerleştirmiş, bir metinlerarası göndermenin boyutlarını aşan, diğer metinle diyalojik ilişkiye giren, yeni bir biçemle iç içe geçmiş metinler harmanı üretmiştir.

(...)

01 HAZİRAN 2014, Alper AKÇAM